

Egy ál adatvédelmi vita margójára

VISSZHANG - LII. évfolyam 26. szám, 2008. június 27.

A Nyílt Társadalom Archívum (OSA) és az 1956-os Intézet lejátszotta a Nagy Imre-per hanganyagát, véget ért a rendezvénysorozat, megnyugodhatunk. Az emlékezés után itt az ideje, hogy foglalkozzunk azzal, ami a hangfelvétel átvételét megelőzte, az a vita ugyanis, ami - szándékosan vagy nem, de végül is - meghozta az igazi hírverést a rendezvénynek, egyáltalán nem zárult megnyugtatóan. Olyan ellentéteket, ellentmondásokat és anomáliákat hozott felszínre, amelyekkel foglalkoznunk kell, amelyeket nem hagyhatunk szó nélkül. Nemsokára húszéves lesz a harmadik Magyar Köztársaság, és az évforduló közeledtével egyre több olyan, a közelmúltat feltáró történettudományi kutatási eredmény vagy akár az azt alátámasztó történelmi értékű dokumentum nyilvánosságra hozatalára lehet számítani, amely a Nagy-per hanganyagáéhoz hasonló vitákat szülhet. Jó lenne, ha nem ismétlődnének meg a méltatlanságok, amikor épp történelmi eseményekre való méltó emlékezés a cél.

A hangfelvétel nyilvánosságra hozatalával kapcsolatos huzavona egyes eseményei a sajtóban viszonylag jól követhetőek voltak. Egy ideig úgy tűnt, hogy a Magyar Országos Levéltár (MOL) kezelésében lévő hangfelvételt a rendezvényen történő nyilvános lejátszás céljára az OSA átveheti, mert a vádlottak, illetve túlélő hozzátartozóik ebbe beleegyeztek, majd nem sokkal az esemény előtt azzal volt tele a sajtó, hogy a hanganyag mégsem mutatható be, mert nem mindenkinek a hozzájárulását sikerült beszerezni. A MOL azzal érvelt, hogy a felvételen a vádlottakon kívül más személyek hangja is hallható, az ő hozzájárulásukra ugyanúgy szükség van. A MOL főigazgatója úgy nyilatkozott, hogy a hanganyag nyilvánosságra hozatalához vagy az érintettek, illetve leszármazottaik hozzájárulására, vagy pedig az adatvédelmi és a levéltári törvény módosítására lenne szükség. A vitában előkerült egy adatvédelmi biztosi állásfoglalás 1996-ból, amely szintén azt támasztotta alá, hogy a hanganyag nem hozható széles körben nyilvánosságra. Ezután a nyilvánosságra hozatal mellett érvelők magyarázatait olvashattuk, hogy már megint az adatvédelmi szempontok akadályozzák a történészi munkát, a múlt feltárását és a megemlékezést, és az adatvédelmi szabályozásunk úgy rossz, ahogy van; még aláírásokat is gyűjtöttek ellene. Az a látszat alakult ki, mintha megint a morális igazság érvényesülését mindig korlátozó adatvédelmi törvény lenne a hibás, és mintha elfeledetté vált volna az, hogy a törvény mögött húzódó magánszféra-védelmi érveknek is van morális tartalmuk, értékük. Majd gyors fordulat következett, és mintha minden jogi akadály elhárult volna, a MOL főigazgatója egyszeri lejátszásra mégis átadta a felvételeket. Volt némi tisztátalanság az érvelésben, hiszen sem további hozzájárulásokat nem szereztek be, sem a törvényeket nem módosították, mégis átadhatóvá vált a hanganyag, ráadásul az eredeti közlemények szerint nem a nyilvános lejátszást engedte meg a MOL, hanem kutatás céljára szolgáló másolat átadásáról volt szó, de ez aztán nem sokakat érdekelt. Már a felvételek lejátszásának megkezdése után az adatvédelmi biztos jogkörében eljáró országgyűlési biztos kiadott egy közleményt, amelyben - nem valami meggyőző érvelést követően - arra a megállapításra jut, hogy törvényt sértő ugyan a felvétel lejátszása, de az ennek következményeként előálló sérelem nem olyan jelentős, hogy az megakadályozná a felvételek lejátszását.

A hanganyag nyilvánossága körüli vitáknak érzésem szerint indokolatlanul vált részesévé és fegyverévé az adatvédelmi törvény, és mivel szeretném, ha áldozatává már nem válna, fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy a hanganyag nyilvánosságát az adatvédelmi törvény egyetlen rendelkezése sem akadályozta. Az adatvédelmi törvény alkalmazásáig el sem kellett jutni, a probléma egyes-egyedül a levéltári törvényben keresendő, a nyilvánosságra hozatal korlátját kizárólag a levéltári törvény írja elő, és nem is kizárólag adatvédelmi természetű indokokkal. Először is a vitatkozó felek és az adatvédelmi biztost helyettesítő

ombudsman is (aki szerint ebben az esetben az információs önrendelkezési jog és a véleménynyilvánítás szabadsága kerül konfliktusba egymással) elfeledkeztek arról, hogy nincs információs önrendelkezési joga annak, aki már nem él, és ez a jog nem is örökölheto. Személyes adata az adatvédelmi törvény szerint csak az elő természetes személynek van, akinek a halála után az adat - ha egyúttal nem másnak is személyes adata - megszűnik személyes adatnak lenni. De nemcsak emiatt nem érdemes az adatvédelmi törvényt idecitálni, hanem azért sem, mert ez a törvény csak a legáltalánosabb adatvédelmi normákat tartalmazza, a levéltárakban kezelt dokumentumok nyilvánosságáról vagy bizalmas voltáról pedig a sokkal részletesebb szabályokat tartalmazó levéltári törvény nyújt eligazítást. Sőt, kapaszkodjunk meg: ha nem lenne levéltári törvény, akkor a hangfelvétel - a még életben lévő szereplők hangjának kivételével - az adatvédelmi törvény szerint nyilvánosságra hozható lenne.

A levéltári törvény úgy rendelkezik, hogy az olyan levéltári anyag, amely valaha élt ember személyes adatait is tartalmazza, csak az érintett halálozási évét követő harminc év után válik bárki számára kutathatóvá, megismerhetővé. Ezt nevezi a törvény védelmi időnek. A védelmi idő lejártá előtt is kutatható a levéltári anyag, ha anonimizált másolattal is megoldható a kutatás, vagy pedig ahhoz az érintett, illetve ha meghalt, akkor bármely örököse vagy hozzátartozója hozzájárult. Ez a korlát pedig nem adatvédelmi természetű, az elhunytak jogai helyett sokkal inkább az elhunytak a hozzátartozókban élő emlékével, vagyis a kegyeleti joggal kapcsolatos. A vita itt akadt meg, a megismerhetővé tételt egyedül a levéltári törvény akadályozta, az adatvédelmi törvénynek semmi keresnivalója nem volt tehát az érvelésben.

A lényeg azonban nem ez, hanem a következő. Van egy törvényünk, amely általában akadályozza a nyilvánosságra hozatalnak, és van egy társadalmi igény, hogy megismerhetővé váljon a közös múltunk. Nem vitatom, hogy e társadalmi igényre a jognak reagálnia kell, de általában nyilvánvalóan nem a többség kívánsága mozgat mindent, ha így lenne, akkor halálbüntetés is lenne, büntetnék a homoszexuális életformát és elűznének minden nemzeti kisebbséget, ami zavarja a többséget. Vannak tehát alkotmányos korlátok, amelyeken még a többség akarata ellenére sem lépünk át, ettől jogállami az a berendezkedés, amiben élünk. Az elmúlt rendszer eseményeinek feltárását, pontosabban a feltárás jogi kereteinek a tisztázását elsősorban az nehezíti, hogy az elmúlt rendszer nem volt jogállam, de ugyanazok az emberek éltek akkor is, mint most. A jogállami jogalkalmazást mindenekelőtt a formák és a szabályok tisztelete jellemzi. A jogállam számára a tételes jog megsértése akkor is elfogadhatatlan, ha nem jogállami eredetű jelenségek kárára történik. Más országok diktatúráival vagy a mi felfogásunk szerint elfogadhatatlan intézkedéseivel szemben nem lépünk fel jogállami keretek között meg nem engedhető eszközökkel, és ugyanígy viseltetünk saját nem demokratikus múltunkkal is. Itt egy diktatúra romjain felépült demokrácia akar valahogy viszonyulni az előzményéhez, de a viszonyulást már a saját szabályai korlátozzák. Ha pedig áthágja ezeket a szabályokat, akkor azzal kell szembenéznie, hogy egy hajszálnyival már jobban is hasonlít arra a rendszerre, amelyre a szabályok megszegésével visszatekint.

Ez a dilemma nem most merül fel először. A kommunizmus idején politikai okokból elkövetett súlyos bűncselekmények üldöztetéséről szóló, úgynevezett Zétényi-Takács-törvény ugyanezt a problémát hozta fel, de erről volt szó valamennyi ügynökmúlttal kapcsolatos ismeret nyilvánosság elé tárhatóságával kapcsolatos vitában, az Ellenzéki Kerekasztal tanácskozásain készült videofelvételek nyilvánossága esetében is, és számtalan más ügyben. Most azonban úgy látszik, a jogállam keretei meginogtak: a szabályokat, a jogi kereteket félretettük valamilyen magasabb szintűnek kikiáltott igény kielégítése érdekében. Ezt elkeserítőnek tartom, akkor is, ha egyébként úgy gondolom, hogy a nyilvánosságra tartozik a hangfelvétel. Csakhogy a jogállami jogalkalmazást nem a jó szándék vagy a jó érzés irányítja, hanem a jogi keretek, amelyek feltétlen tiszteletét nem szabad feladni, mert oda az az erkölcsi fölényünk, amivel viseltetünk a nem jogállami berendezkedésekkel szemben.

Szerintem a levéltári törvény korrekcióra szorul. Nem hiszem azonban, hogy el kellene törölni a védelmi időt, amely nemcsak az egyes érintettek személyiségének védelmét szolgálja, hanem a túlélő hozzátartozók kegyeleti érzéseit és a levéltári anyag védelmét is. Könnyű belátni, hogy ha a közhivatalok nem számíthatnának valamilyen meghosszabbított védelemre az iratok levéltárba adása után, akkor

inkább eltüntetnék azokat, mielőtt át kellene adniuk a levéltárnak. A szabályozás azonban tekintettel lehetne más szempontokra is. Megjegyzem, a tudományos kutatás igényeire a törvény tekintettel is van, rendelkezései szerint a tudományos célú kutatás kivételt képez a védelmi idő lejártá előtti megismerési korlát alól. Most azonban kiderült, hogy a tudósokon kívül másokat is érdekelne, hogy mi van egyes iratokban, szélesebb körben történő és más célú megismerhetővé tétel iránt fogalmazódott meg igény, amire a jogrendszernek reagálnia kell. Ha ez azzal jár együtt, hogy módosítani kell a törvényt, akkor ezt a lépést meg kell tenni. Nem szabad azonban teljesen megszüntetni a korlátokat, hiszen a közérdeklődés önmagában még nem lehet valamely - egyébként bizalmasan kezelendő - irat nyilvánosságra hozatalának egyedüli indoka. Az sem lenne helyes, ha a nyilvánosságot mint erkölcsi büntetést használnánk, és a levéltári iratok tartalmát nyilvánosságra hozó történészek erkölcsi ítéletvégrehajtókká válnának. Ha azonban a múlt eseményeinek megértéséhez és a tisztánlátáshoz a nyilvánosságra hozatal elengedhetetlen, akkor végső soron lehetővé kell tenni a megismerést, de nem automatikusan, hanem egy jogalkalmazói döntés alapján, amely nemcsak a történészi érveket veszi figyelembe, hanem minden más tényezőt mérlegelve születik meg. Ennek a jogszabályi keretei a levéltári törvény módosításával megteremthetők lennének például úgy, hogy a védelmi idő lejártá előtt bíróság tehetné az iratot a különböző konkuráló érdekeket mérlegelve kivételesen nyilvánossá. Amíg pedig nincs ilyen szabály, addig azon kell dolgozni, hogy legyen, és nem megszegni a szabályokat.

Ez a megoldás ugyanis jogállami lenne, a hatályos szabályok félretétele azonban nem az. Az adatvédelmi biztost helyettesítő állampolgári jogok országgyűlési biztosa is beállt a pozitív jogot figyelmen kívül hagyók sorába, ami csak tetézi a bajt, ugyanakkor rávilágít arra, hogy mennyire rossz az, ha nincs megválasztott adatvédelmi biztos, aki a nyilvánosság és a bizalmasság kérdésében kellő hozzáértéssel rendelkezik. Közleményében megállapítja, hogy a nyilvánosságra hozatal jogsértő, de aztán - utalva az Alkotmánybíróság által a jogszabályok alkotmányosságának eldöntéséhez használt tesztre - azt mondja, hogy megítélése szerint "a felvételek közzététele (...) nem okoz olyan, a személyes adatok védelméhez fűződő jog szempontjából jelentős sérelmet, amely a felvételek nyilvánosságra hozatalával szemben az arányosság követelményével ne lenne összeegyeztethető". Valóban olyan országban akarunk élni, ahol a szabályok félretehetők, ha valaki úgy gondolja, hogy az ezzel okozott sérelem nem is annyira jelentős?